

Samen werken gaat niet vanzelf!

Monique van der Heijden

Kinderen kunnen veel van en met elkaar leren door samen te werken. Interactie speelt hierbij een belangrijke rol. Maar hoe organiseer je dat als leerkracht? Samenwerking tussen kinderen ontstaat tenslotte niet zomaar vanzelf. Is samenwerkend leren met kleuters eigenlijk wel mogelijk?

De leerkrachten van groep 1 en 2 van basisschool *Trudo* in Eindhoven zijn de uitdaging aangegaan. Het hele team (groep 1 tot en met 8) is gestart met de invoering van Structureel Coöperatief Leren (SCL) onder begeleiding van DOBA Onderwijsadviseurs.

Structureel Coöperatief Leren is meer dan alleen werken in groepjes. Het is een onderwijsaanpak waarbij kinderen geactiveerd en gemotiveerd worden om op een gestructureerde manier samen te werken. De didactische structuren vormen de kern van de aanpak. Deze structuren kunnen worden ingebouwd in acti-

viteiten of lessen uit reguliere methoden. SCL is dus geen extra programma. Door de gestructureerde aanpak zijn alle kinderen betrokken en zijn zoveel mogelijk kinderen tegelijkertijd actief. De interactie tussen de kinderen onderling neemt toe; ze doen op een functionele manier sociale vaardigheden op en passen deze ook toe. Dit kan leiden tot een verbetering van zowel leerprestaties als het pedagogische klimaat. Maar hoe ziet Structureel Coöperatief Leren in de onderbouwpraktijk eruit? Christel Sanders, leerkracht van groep 2, heeft in haar groep ervaringen opgedaan

met deze onderwijsaanpak. Haar bevindingen met het werken met routines, het aanpassen van de leeromgeving en het uitvoeren van didactische structuren, worden in dit artikel uiteengezet. Wat zijn aandachtspunten om het werken met coöperatief leren in een kleutergroep tot een succes te maken?

Routines

Routines zijn dagelijks terugkerende gewoonten om meer effectieve leertijd en een positieve sfeer te realiseren. Twee belangrijke routines zijn *Stemvolume* en het *Stilteteken*. In een klas waar structureel wordt gewerkt aan coöperatief leren vindt veel interactie plaats. Om prettig te kunnen blijven samenwerken, is het belangrijk dat het geluid in de groep op een acceptabel niveau blijft. Daarom wordt een onderscheid gemaakt in stemmen, die op verschillende momenten worden ingezet:

- **De groepsstem;** deze stem gebruikt ieder die in de hele klas verstaanbaar wil zijn.
- **De teamstem;** deze stem gebruiken de kinderen als ze in groepjes/teams werken. Deze stem is verstaanbaar binnen het team, maar niet daarbuiten
- **De liniaalstem;** deze stem is net hard genoeg om een afstand van dertig centimeter te overbruggen. Deze stem is geschikt voor het werken in tweetallen

Een andere belangrijke routine is het *Stilteteken*. In een klas waar veel wordt gewerkt met coöperatief leren, zijn de kinderen betrokken en actief aan het werk in groepjes. Het vragen om stilte, omdat de leerkracht een nieuwe opdracht wil geven, kan dan veel tijd en energie kosten. Daarvoor is het *Stilteteken*. De leerkracht heeft de regie over dit teken en de kinderen zijn medeverantwoordelijk voor het verkrijgen van de stilte. Het *Stilteteken* betekent: stop met praten of doen, kijk en luister; de werkwijze is als volgt. De leerkracht

steek de rechterhand omhoog. De kinderen zien dit, waarschuwen indien nodig hun klasgenootjes en steken ook hun rechterhand omhoog. De kinderen worden bedankt voor de stilte en de instructie begint. Het opsteken van de rechterhand is slechts een variant.

Andere varianten kunnen ook: twee handen opsteken of het time-out teken maken.

Het is wel belangrijk om bovenstaande routines met kleuters te bespreken, expliciet te oefenen en te evalueren.

Praktijkervaring

Christel is bij de introductie van coöperatief leren in haar groep begonnen met de routine Stilteteken. Ze heeft met de kinderen de werkwijze van dit teken stap voor stap doorgenomen. Vervolgens heeft ze het een aantal keren geoefend en geëvalueerd met de kinderen. Haar ervaring: 'Het Stilteteken werkt erg effectief. Het is veel sneller stil in de groep dan voorheen. Het is heel belangrijk om aan te geven dat alleen de juffrouw met het signaal kan beginnen. Sommige kinderen willen namelijk zelf om stilte vragen en steken dan hun hand omhoog. Vervolgens steken de andere kinderen ook hun hand omhoog. Dat is natuurlijk niet de bedoeling. Het is daarom ook belangrijk om het gebruik van het Stilteteken met de kinderen te evalueren.'

Speciaal voor groep 1 en 2: de volgende tips helpen bij het werken met dergelijke routines.

- Visualiseer de verschillende stemmen met picto's op een flap of poster en hang deze op in de klas.
- Oefen, onderhoud en evalueer de routine Stemvolume expliciet met kleuters.
- Visualiseer het stappenplan van het Stilteteken met behulp van picto's en hang het op in de klas.
- Oefen, onderhoud en evalueer het Stilteteken expliciet met kleuters. Doe het voor en leg uit wat de bedoeling is aan de hand van het stappenplan. Als het op een gegeven moment relatief lang duurt voordat het stil is, dan is dat een teken om het Stilteteken weer gericht te oefenen. Maak bij het oefenen en evalueren gebruik van een stop-

SAMEN NADENKEN EN ELKAAR HELPEN

watch. Met een stopwatch kun je precies aangeven hoe lang het duurt voordat het stil is. Dat motiveert kinderen vaak om de volgende keer sneller stil te zijn.

- Zet de Hoera-trommel in. In deze trommel zitten kaartjes met picto's van leuke activiteiten. Bij een goede evaluatie van het Stilteteken mag een kind, namens de groep, als beloning iets uit de Hoera-trommel pakken. Het is dus een beloning voor de hele groep. Je kunt zelf bepalen welke activiteiten je in de trommel doet. Kinderen moeten deze natuurlijk wel leuk vinden. Het kunnen activiteiten zijn als een poppenkastspel, picknicken, liedjes zingen.

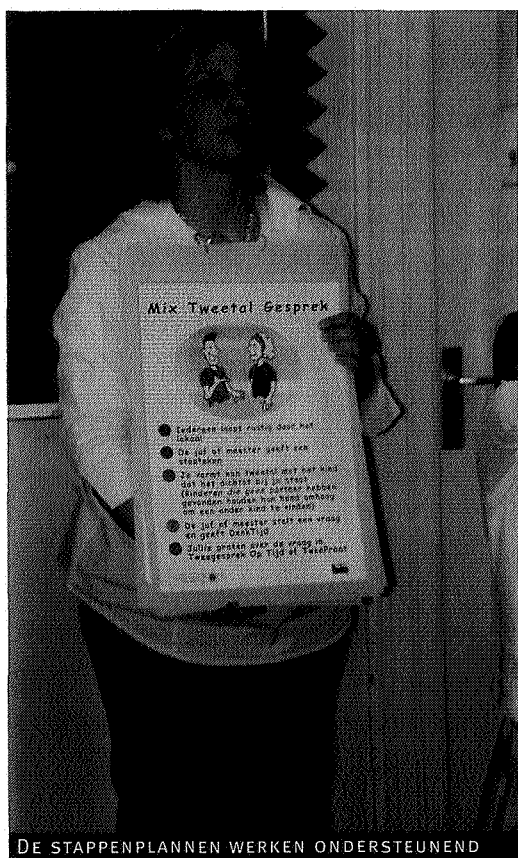
Ondersteunende leeromgeving

In een klas waar structureel aandacht wordt besteed aan coöperatief leren, wordt veel gewerkt in groepjes van vier of twee kinderen. Om dit zo effectief mogelijk te kunnen organiseren, is het belangrijk dat de inrichting van het lokaal hierop is afgestemd. Het ligt voor de hand dat in het lokaal de tafels in groepjes staan en dat er verschillende werkplaatsen en hoeken zijn waar de kinderen in tweetallen of in viertallen kunnen werken. Daarnaast worden er tal van activiteiten uitgevoerd waarbij kinderen bewegings-

ruimte nodig hebben. Het is dan handig dat er in het lokaal een plaats is waar alle kinderen tegelijkertijd kunnen bewegen, bijvoorbeeld op de plaats van de grote kring. De leeromgeving kan voor kinderen ondersteunend werken als het stappenplan van het Stilteteken, de posters met de picto's en de stappenplannen van de verschillende didactische structuren in de klas hangen. De kinderen kunnen steeds zien welke stappen bij welke werkvorm horen. Door het toevoegen van picto's bij de verschillende stappen, worden de stappen voor de kleuters duidelijk.

Praktijkervaring

Zo heeft Christel in haar kleutergroep de posters van de didactische structuren gebundeld tot een kalender. Deze kalender heeft ze op een vaste, zichtbare plaats in de kring hangen. Christel: 'Als ik met de kinderen een werkvorm ga doen, dan pak ik de kalender erbij en laat aan de kinderen de juiste poster met de werkvorm zien. De kinderen zien aan het pictogram meteen om welke werkvorm het gaat. Ik neem dan nog even met de kinderen de stappen door of ik vraag een kind om uit te leggen wat de bedoeling is. Bij de verschillende stappen heb ik picto's toegevoegd om de stappen te verduidelijken.'

Speciaal voor groep 1 en 2: de volgende tips helpen bij het inrichten van een ondersteunende leeromgeving.

- Creëer indien nodig in je lokaal extra mogelijkheden om in groepjes van vier en twee te kunnen werken (extra hoeken of werkplaatsen) en een plaats waar kinderen tegelijkertijd even kunnen bewegen.
- Visualiseer belangrijke routines en didactische structuren en hang deze op in de klas.
- Voeg picto's toe aan de stappen om deze voor kleuters te verhelderen.
- Maak kleine kaartjes van de structuren (picto's en stappen). Deze kaartjes kun je dan tijdens het spelwerk op de tafels leggen. Op deze manier weten de kinderen welke werkvorm ze samen gaan doen. De kaartjes bieden ondersteuning bij de uitvoering.

Didactische structuren

De didactische structuren vormen de kern van Structureel Coöperatief Leren. Het zijn werkvormen die kinderen stap voor stap worden geleerd; per werkvorm liggen de stappen vast. In het boek *Structureel Coöperatief Leren* (Kagan,

2003) worden zo'n honderd verschillende didactische structuren beschreven. Niet elke structuur is echter even geschikt voor kleuters. De stappen van sommige didactische structuren moeten wat vereenvoudigd worden. Bij andere werkvormen kunnen de stappen gewoon gehandhaafd blijven. Het is belangrijk dat de leerkracht een selectie maakt van succesvolle werkvormen voor kleuters.

Belangrijke criteria hierbij zijn:

- **Complexiteit:** De stappen van de structuur en de structuur op zich moet niet te complex zijn en aansluiten bij de kleuterleeftijd.
- **Aanpassingsmogelijkheden:** Het moet mogelijk zijn om de stappen van de structuur op eenvoudige manier aan te passen, zonder de criteria van GIPS (zie kader) in gevaar te brengen.
- **Aansluiting:** De structuren moeten aansluiten bij de doelen, werkwijze en activiteiten in de kleutergroepen.

De didactische structuren worden ingebouwd in bestaande kleuteractiviteiten en worden toegepast tijdens alle momenten van de dag. Hierbij valt te denken aan activiteiten in de grote kring, aan activiteiten in de kleine kring en aan activiteiten tijdens het spelwerk. Afhankelijk van het doel van de activiteit bepaalt de leerkracht wanneer welke didactische structuur wordt gebruikt. Het gaat te ver om de hele dag door bij elke activiteit een didactische structuur toe te passen. Het inbouwen van een structuur in een activiteit heeft een duidelijke meerwaarde. Het is daarnaast ook mogelijk om even tussendoor een leuke werkvorm toe te passen, als een welkome, ontspannende onderbreking van het dagelijkse programma.

Praktijkervaring

Christel heeft enkele didactische structuren ingevoerd in haar groep. Een voorbeeld van zo'n didactische structuur is *Zoek iemand Die*.

De kinderen staan in de kring. Christel pakt de kalender en laat de poster met het pictogram en het stappenplan van de structuur *Zoek iemand Die* zien. Een kind zegt: 'Juf, gaan we die weer doen? Die is leuk.' Christel herhaalt de werkwijze van

deze structuur nog even. Vervolgens krijgt elk kind een kaartje met daarop een afbeelding van een rijmwoord. Het gaat hier om eindrijm, zoals ton-zon, ik-strik en zwaan-maan. De kinderen lopen rond en gaan op zoek naar iemand met het juiste rijmwoord. Er wordt veel overlegd en gerijmd.

De didactische structuren voldoen aan vier criteria. De vier letters van **GIPS** verwijzen naar deze criteria:

- **G**elijke deelname van de kinderen
- **I**ndividuele aanspreekbaarheid (elk kind moet een individuele prestatie leveren)
- **P**ositieve wederzijdse afhankelijkheid (de kinderen hebben elkaar nodig om tot een succesvol eindresultaat te komen)
- **S**imultane actie (zoveel mogelijk kinderen zijn tegelijkertijd waarneembaar actief).

De invoering van Structureel Coöperatief Leren in de praktijk bestaat uit een basiscursus en een training. SCL kan in alle groepen van de basisschool worden toegepast.

Christel: 'Ik heb deze werkvorm geïntroduceerd met een aangepaste poster. Ik heb het pictogram van de structuur hetzelfde gelaten, maar heb de stappen vereenvoudigd en vastgelegd met behulp van picto's. Deze werkvorm heb ik al verschillende keren toegepast. Ik ben begonnen met het zoeken naar iemand met dezelfde vorm. Ik had iedereen een Logiblock gegeven. Als ze elkaar gevonden hadden, ging het tweetal langs de kant staan. Dat werkte goed. Ik ben toen steeds verder gegaan. Bijvoorbeeld zoeken naar iemand met hetzelfde cijfersymbool, omdat dat mijn doelstelling was vanuit het thema. Zoeken naar iemand met dezelfde hobby, zodat de kinderen elkaar nog beter leren kennen. Afhankelijk van mijn doelstelling gaf ik steeds een bepaalde opdracht. Bij de kinderen is *Zoek iemand Die* erg populair. Ze vragen er zelf om! Het is wel belangrijk om een werkvorm regelmatig te herhalen. Het moet een routine worden voor kinderen. Als je de

structuur vaak laat terug komen, zie je dat deze ook steeds beter verloopt.'

Een andere structuur waar Christel ervaring mee heeft opgedaan is *Binnen/Buiten Kring*.

De kinderen zitten in de grote kring. Christel pakt de kalender en laat de poster met het pictogram en het stappenplan van de structuur Binnen/Buiten Kring zien. Ze vraagt aan een kind om uit te leggen aan de anderen wat de bedoeling is. De kinderen staan in de kring. Christel legt een hoepel in de kring. De meisjes lopen naar de hoepel, gaan erom heen staan en draaien zich om. De jongens lopen iets naar voren en gaan tegenover een meisje staan. Christel gebruikt het Stilteteken. Binnen vier seconden is het stil. Christel geeft de volgende opdracht: 'Vertel wat je dit weekend hebt gedaan. De binnenkring mag beginnen. Ga je gang.' De kinderen in de binnenkring beginnen met vertellen over het weekend. Na twee minuten past Christel het Stilteteken toe. Na een aantal seconden is het stil. Christel geeft de opdracht om te wisselen. De buitenkring mag nu vertellen. Na twee minuten past Christel weer het Stilteteken toe. Ze geeft de opdracht aan de binnenkring om twee plaatsen op te schuiven. De kinderen staan nu tegenover een ander kind. De stappen beginnen weer opnieuw. De binnenkring begint weer met vertellen.

Christel: 'Ik gebruik gewoon de officiële namen en picto's van de structuren. Dat is geen enkel probleem voor de kinderen. De stappen van Binnen/Buiten Kring heb ik zo overgenomen, maar wel verduidelijkt met behulp van eigen picto's. Deze werkvorm ben ik als eerste gaan gebruiken in mijn groep. Ik was namelijk niet zo tevreden over mijn weekendkring. Je kunt niet alle kinderen aan het woord laten en sommige kinderen haken al snel af. Maar ik hield de kring toch in stand, omdat ik de kinderen de gelegenheid wil bieden om over het weekend te praten. Nu pas ik altijd de structuur Binnen/Buiten Kring toe tijdens deze kringactiviteit. Hierdoor komt iedereen aan het woord en kost het me maar weinig tijd. Bovendien vinden

de kinderen het geweldig om op deze manier te vertellen wat ze gedaan hebben. Deze werkvorm zet ik regelmatig in om over allerlei dingen te praten. Ik leg de kinderen steeds een ander onderwerp voor. Bijvoorbeeld: vertel eens wat over je lievelingsdier. Dankzij deze structuur kunnen alle kinderen, in een relatief kort tijdsbestek, actief deelnemen aan de grote kring.'

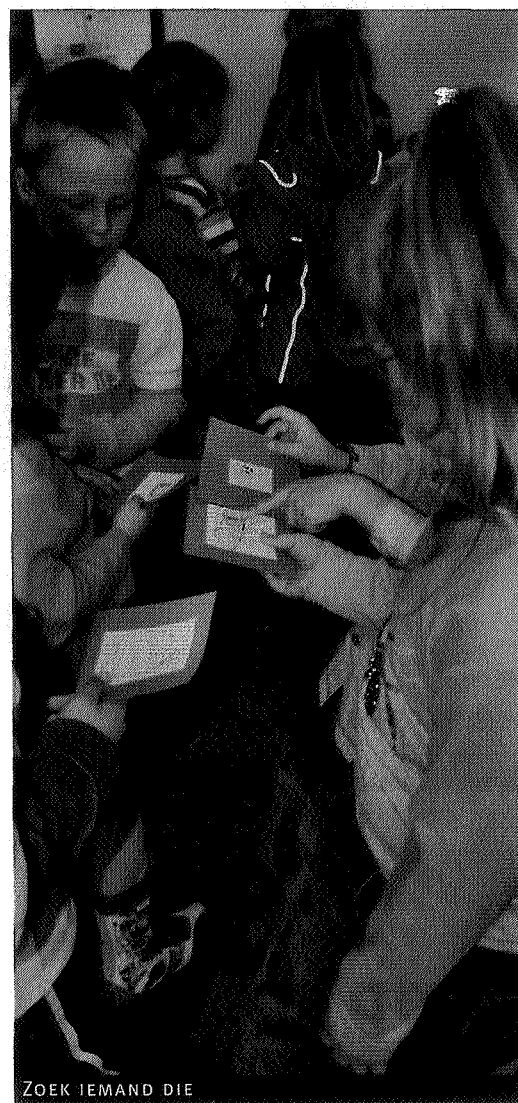
Groep 1 en 2

Wat betreft de didactische structuren zijn de volgende tips speciaal voor kleuters van belang.

- Maak aan de hand van bovengenoemde criteria een selectie van werkvormen die aansluiten bij de kleuterleeftijd en pas de stappen van de structuren indien nodig aan.
- Gebruik picto's om de stappen te visualiseren en te verduidelijken voor jonge kinderen.
- Herhaling van de structuren is essentieel, zodat de kinderen de stappen kunnen automatiseren. Bied daarom niet te snel, te veel didactische structuren aan bij jonge kinderen.
- Het is goed om in het begin enkele didactische structuren te kiezen, gekoppeld aan bepaalde activiteiten (bijvoorbeeld talige activiteiten) en deze regelmatig te herhalen.
- Evalueer de structuren met de kinderen. Bespreek met ze hoe het gegaan is aan de hand van de poster.

Besluit

Op enthousiaste wijze wordt in de onderbouw van basisschool Trudo gewerkt met Structureel Coöperatief Leren. Door zowel de leerkrachten van groep 1 en 2 als de kinderen! 'We zijn nog maar net gestart met coöperatief leren, maar ik zie nu al een duidelijke meerwaarde,' vertelt Christel. 'Ik heb ongeveer vijf verschillende werkvormen in mijn groep toegepast. De kinderen zijn dankzij deze structuren meer betrokken bij de activiteiten, ze nemen actiever deel, ze werken meer samen en de activiteiten in grote kring zijn nu veel effectiever dan voorheen. Waar ik zelf nog wel aan moet werken, is het geluidsniveau in de groep. Ik heb nog geen aandacht besteed aan de routine Stemvolume. De kinderen zelf zijn ook

erg enthousiast over deze werkwijze. Ze vragen er zelf om: Juf, gaan we die weer doen? Die is leuk!'

Met dank aan Christel Sanders van basisschool Trudo in Eindhoven.

Monique van der Heijden is senior adviseur, domeinexpert VVE/jonge Kind en trainer Structureel Coöperatief Leren bij DOBA Onderwijsadviseurs te Eindhoven. DOBA Onderwijsadviseurs maakt deel uit van het netwerk MI/ Coöperatief leren onder leiding van RPCZ/Bazalt.

Literatuur

Kagan, S. (2003), *Structureel Coöperatief Leren*. RPCZ, Middelburg.